

Голечек Р., Ужгородський національний університет

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОГО ПЛЮРАЛІЗМУ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Автор досліджує основні тенденції партійно-політичного життя чеського суспільства. Проаналізовано також участь політичних партій у виборчому процесі та результати парламентських виборів. Можна стверджувати, що у Чеській Республіці утвердилися принципи політичного плюралізму, які посприяли успішному переходу від однопартійності до багатопартійності. Становленню партійної системи сприяв вибір ефективної моделі правового регулювання функціонування політичних партій. Чеські законодавці змогли сформувані такі правила, що забезпечили чіткий механізм відокремлення діяльності політичних партій від великих бізнесових груп, сприяють недопущенню надмірної фрагментації партійної системи та зміцненню найбільш впливових політичних суб'єктів. Що ж торкається типу виборчої системи, то наразі варто відзначити її відносну ефективність для партійної системи. Адже незважаючи на те, що в законі про вибори із самого початку були сформувані такі правила виборчого процесу, які відповідали основним міжнародним стандартам щодо організації і проведення демократичних виборів, у ньому міститься і ряд недоліків. Це стосується насамперед формули переведення голосів виборців у депутатські мандати. Така ситуація спонукає чеську політичну еліту до дискусії з приводу пошуку оптимальної моделі виборчої системи.

На основі вивченого матеріалу, автор дійшов висновків, що в Чехії утвердилася функціональна партійна система західноєвропейського зразка. Процес створення багатопартійної системи в країні практично завершено. Звичайно, це не виключає появи на політичній арені нових партійних угруповань, але щоб завоювати авторитет у суспільстві їм потрібен час. Найбільшими політичними партіями упродовж тривалого часу були – Громадянська демократична партія та Чеська соціал-демократична партія, які і виступали головними суперниками на виборах. Однак вони не були настільки потужними, щоб у Чехії сформувалася двопартійна система, адже без підтримки інших суб'єктів партійного життя вони не могли самостійно сформувати уряд.

Ключові слова: політичний плюралізм, політичні партії, багатопартійність, парламентські вибори, демократія, партизація, Чеська Республіка.

Постановка проблеми. В кінці ХХ – на початку ХХІ століть в країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) відбулися кардинальні зміни, що були започатковані демократичними революціями 1989 року. Породжені цілим комплексом внутрішніх і зовнішніх факторів, ці революції відкрили широкі можливості для зміни суспільно-політичного ладу, що панував тут більше чотирьох десятиліть. Пройшло вже достатньо часу після початку «посткомуністичної» трансформації в ЦСЄ і на сучасному етапі ми вже можемо дати оцінку цим подіям, виявити певні закономірності та окреслити перспективи.

Загальновідомим є той факт, що ключову роль у транзитних суспільствах відіграє політичний плюралізм. Актуальність обраної теми обумовлена значущістю дослідження партій і партійних систем в країнах окресленого регіону як одного з наріжних каменів стабільної демократії та формування громадянського суспільства. Дослідження політичних партій і партійних систем країн ЦСЄ дозволяє виявити характерні риси цих важливих інститутів парламентської демократії, що є надзвичайно важливим для нашої держави в зв'язку з процесом становлення громадянського суспільства і може сприяти глибшому розумінню процесів формування і зміцнення вітчизняної демократичної системи.

Мета статті – проаналізувати процес формування політичного плюралізму як системи влади Чеської Республіки, заснованої на взаємодії та протистоянні основних партій та інших суспільно-політичних інститутів, а також шляхи та методи досягнення компромісу між суб'єктами політичного життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема побудови плюралістичних політичних систем з дієвими політичними інститутами в останні роки набула особливої популярності в Україні.

Серед розмаїття вітчизняних вчених, які досліджують теорію і практику функціонування політичних партій та інститутів громадянського суспільства в Чехії можемо виділити Т.Федорчак [5], Н.Марадик[4], І.Андрощук[1], В.Лемака[3], Г.Зеленько[2].

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи політичну культуру чеського суспільства, слід підкреслити один важливий момент – спадкоємність її традицій. Протягом перебування Чехословаччини в складі Австро-Угорщини, чехи поступово накопичували досвід політичного плюралізму. Вони створювали групи за інтересами, союзи, безліч політичних партій. Після тимчасової перерви в роки Першої світової війни ця традиція відродилася в епоху буржуазної Чехословацької республіки, в якій втілювалися плюралістичні тенденції попередніх років.

Однак варто відзначити, що австро-угорський бюрократичний абсолютизм дещо обмежував розвиток в Чехословаччині справжнього плюралізму й наклав певний відбиток на політичне життя Чехословаччини в період між двома війнами, сприяв бюрократизації політичних партій і профспілок. Крім того, за правління Габсбургів негативний вплив на плюралістичні тенденції мав націоналізм, який насаджував нетерпимість до неортодоксальних поглядів [7, s.116].

Великий удар по плюралістичним традиціям Чехословаччини нанесли події 1938 роки в Мюнхені, окупація Чехії в 1939-1945 роках і створення маріонеткової держави. У 1945-1948 роках мав місце період розквіту політичного плюралізму. Ліквідований в «сталінські часи», плюралізм відродився в 1960-ті роки і досяг піку свого короткострокового розвитку в період Празької весни.

У порівнянні з реформаторським рухом у Польщі Чехословаччина у 1980-х роках здавалася спокійною і стабільною країною. Однак в надрах чехословацького суспільства існували явища, які можна було б визначити як прояви дисидентства. Дисидентський рух в Чехословаччині не відрізнявся високим ступенем організованості і не носив чітко виражений політичний характер. «Хартія-77» не добилася масової підтримки населення і не переросла в широкий соціальний рух, на кшталт польської «Солідарності». Однак вона підготувала ґрунт для майбутніх політичних змін. До 1990 року в Чехословаччині сформувалися ідейно-організаційні передумови для виникнення плюралістичної політичної системи. Опозиція Комуністичної партії Чехословаччини (КПЧ) була структурно оформлена і представляла собою мережу груп з широким спектром альтернативних комуністичній ідеології поглядів та інтересів. Швидкі темпи і незворотність політичних змін в Чехословаччині, що послідували за подіями 1989 багато в чому пояснюються гуманістично-демократичними традиціями чехословацького суспільства. Свою роль, безсумнівно, зіграв і фактор історичної пам'яті народу[11, s.32].

З самого початку політичної трансформації в Чехословаччині були закладені правові основи функціонування демократичних механізмів реальної багатопартійності. Були прийняті і практично відразу ж впроваджені в суспільну практику відповідні закони, якими регламентувалися порядок утворення партій і політичних рухів, припинення і заборони їх діяльності, участі у виборах. Були скасовані статті конституції про провідну роль КПЧ в суспільстві.

На думку Ю.Щербакіної, у становленні нової структури і суб'єктів політичної системи чехословацького суспільства можна виділити кілька етапів [6, с.55]. На першому етапі відбулося створення загальнодемократичного руху – Громадянського Форуму, – а також нових політичних партій за образом сучасних західноєвропейських. Ідейна спрямованість програм політичних партій, що з'явилися на чехословацькій політичній сцені відразу ж після листопада 1989 року, полягала в декларуванні антикомуністичних цілей і принципів. Перш за все, вони прагнули заявити про себе як про антикомуністичні, антитоталітарні сили, що поривають з комуністичним минулим і виступають за загальнодемократичні цілі. На хвилі революційної ейфорії перемога над комуністичним режимом розглядалася як засіб вирішення всіх проблем суспільного розвитку, в тому числі і в сфері будівництва нових демократичних чесько-словацьких відносин. Особливістю політичного розвитку була масштабна підтримка населенням Чехословаччини на виборах 1990 року в Федеральні збори загальнодемократичних рухів. У червні 1990 року був закріплений перехід від тоталітарного режиму, в якому чільне місце займала єдина реальна сила – Комуністична партія Чехословаччини, до демократичного режиму, що функціонує на багатопартійній основі з урахуванням принципу поділу влади.

З середини 1990 року чехословацька політична система перейшла до другого етапу свого розвитку, який характеризувався атомізацією політичного життя, перегрупуванням і дробленням сил. Численні політичні партії не мали ані програм, ані чітких політичних орієнтирів, ані стійкої соціальної бази. Багато з них по суті являли собою протопартії, яким лише треба було стати політичними організаціями сучасного парламентського типу. На даному етапі розвитку

багатопартійної системи не вдалося виявити зв'язок між політичною орієнтацією громадян і їх соціально-демографічною приналежністю [6, с.57].

Лакмусовим папірцем, який виявив ступінь політичної зрілості політичних партій стало питання про майбутній державний устрій Чехословаччини. До 1992 року в Чехії і Словаччині співіснували дві погано поєднані системи політичних партій. Чеські лівоорієнтовані партії виступали з позицій збереження чехо-словацької федерації. У Словаччині ж партії лівої орієнтації були прихильниками ідеї словацької державної незалежності. Чеські християнсько-демократичні партії виступали з позицій економічного лібералізму і вільних ринкових відносин. В економічних програмах словацьких християнських демократів перевага віддавалася принципам перерозподілу і державного патерналізму. У структурі політичних партій в Словаччині громадянські партії, аналогічні чеським Громадянській демократичній партії (ГДП) та Громадянському демократичному альянсу, займали досить слабкі позиції. Подібний стан політичної системи Чехословаччини аж ніяк не сприяв збереженню єдиної держави.

Процес трансформації політичної системи Чехословаччини в 1990-1992-их роках проходив в умовах становлення нових суспільних відносин, а концепція політичного розвитку країни визначалися в міру розвитку подій. На даному етапі був помітний відрив власне політичного процесу від інтересів виборців, спричинений недосконалістю формування демократичних інститутів влади [8, s.37]. Саме це і призвело до розпаду єдиної Чехословаччини на два державних утворення – Чеську і Словацьку республіки. Однак саме в цей період були трансформовані основи колишньої політичної системи Чехословаччини і вироблені демократичні принципи, які заклали основу для розвитку політичних систем Чеської і Словацької республік як суверенних держав.

У кінці 1990-их років у політичній системі Чеської Республіки формування основних політичних блоків – правоцентристського і соціал-демократичного дещо сповільнилося. Процес об'єднання політичних сил призупинився, і стали спостерігатися протилежні явища, зокрема розпад урядової коаліції правих партій, який призвів до відставки уряду В. Клауса і розкол в рядах ГДП.

Трансформація чеського суспільства після 1989 року супроводжувалася деклараціями переважної більшості діючих на чеській сцені політичних сил про необхідність остаточно позбутися не тільки від найменших системних ознак комуністичного минулого, а й викоренити будь-які ідеологічні конструкції лівого спрямування. Однак модель демократії, що сформувалася в Європі ще на початку минулого століття і взята за зразок чеським політичним істеблішментом, передбачає наявність конкурентноспроможного середовища, де діють певні правила суперництва політичних сил. Результатом його функціонування ні в якому разі не є «остаточна» перемога однієї з цих сил, а, навпаки, досягнення суспільнозначимих цілей в інтересах громадянського суспільства [10, s.123].

В результаті дострокових виборів до парламенту влітку 1998 року Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП) отримала найбільшу кількість депутатських мандатів і можливість сформувати в коаліції з Християнсько-демократичною партією уряд меншості. Подібний поворот в сторону соціал-демократії вже стався в ряді країн, які переживали стадію трансформації суспільної системи. Цей «лівий поворот» посилив соціальну лінію в політиці правлячих партій, але, тим не менш, не змінив кардинальним чином спрямованість на розвиток ринкових відносин, інтеграцію у військово-політичні та економічні структури розвинених капіталістичних країн.

На думку багатьох вчених, наприкінці 1990-их – на початку 2000-х років у Чехії склався цілком задовільний з точки зору розвитку демократичного плюралізму комплект політичних партій. Стан політичної системи Чеської Республіки наблизився до положення, коли виборець мав можливість вибирати між класичними ліберально-демократичною та соціал-демократичною партіями [4;5;6;9].

Ситуація змінилася після виборів до Палати депутатів у 2010 році. На політичній мапі з'явилися нові актори, такі як ТОП-09 і «Справи громадські». Фактично вибори стали перемогою нових правих партій, а провідні гравці чеської політики – ГДП та ЧСДП втратили ключові позиції.

Після виборів була сформована правоцентриська коаліція (ГДП, TOP 09, «Громадські справи») на чолі з лідером ГДП П. Нечасом. Однак внаслідок корупційних скандалів Палата депутатів чеського парламенту достроково оголосила про саморозпуск.

Дострокові парламентські вибори 2013 року вивели на чеську політичну сцену ліберальний рух «Акція невдоволених громадян 2011» (ANO 2011), створений мільярдером А.Бабішем та відверто популістський рух «Світанок прямої демократії», очолюваний чехом японського походження Т.Окамурою, серед гасел якого було запровадження механізмів прямої демократії в усі сфери управління, а також встановлення жорстких обмежень для мігрантів.

Останні парламентські вибори засвідчили феноменальну перемогу партії ANO(29,64 %), а також діяльність у Чехії фрагментованого парламенту з дев'ятьма партіями. Чехію знову може очікувати політична криза, адже з лідером ANO А.Бабішем жодна політична сила не хоче формувати коаліційний уряд. Тому ним було створено уряд «меншості», котрий передбачувано отримав вотум недовіри. Однак новообраний президент Чехії М.Земан пообіцяв надати йому ще один шанс.

Висновки. На рубежі ХХ-ХХІ ст. політична система Чехії виглядала стабільно і відповідала принципам західноєвропейських парламентських демократій. Політичні партії відіграли позитивну роль у процесі демократичного транзиту Чеської Республіки. В останні роки політичний розвиток відбувається стрімко й непередбачувано, що дозволяє окреслити нові тенденції партійно-політичного життя Чеської Республіки. Упродовж 1990-их – на початку 2000-их років сформувалася традиційна для демократичних держав модель двох домінуючих партій – ГДП і ЧСДП з класичною ідеологією. На політичній сцені час від часу з'являлися нові гравці, але політичний пейзаж вони фактично не змінювали. Результати парламентських виборів, починаючи з 2010 року вказують на спонтанність та імпульсивність вибору чехів і спростовують традиційні для них поведінкові моделі. Внаслідок цього, у політичну гру несподівано ввійшли нові актори, які змінили партійну структуру чеського парламенту. Такі результати продемонстрували трансформацію електоральних настроїв чехів: від традиційного вибору між «лівими» й «правими» до більш радикальних, протестних і менш прогнозованих уподобань. Наразі можемо з впевненістю стверджувати, що процес стабілізації політичного спектра в Чеській Республіці ще не завершений.

Бібліографічний список:

1. Андрощук І. Соціо-політична зумовленість політичної структуризації партій і партійної системи в Чехії: від «оксамитової революції» до сьогодні / Ірина Андрощук // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2016. – Випуск 8. – С.237-249.
2. Зеленюк Г. Політична „матриця” громадянського суспільства (досвід країн Вишеградської групи та України) / Галина Зеленюк. – К.: „Знання України”, 2007. – 336 с.
3. Лемак В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації / Василь Лемак. – Ужгород: „Ліра”, 2002. – 248 с.
4. Марадик Н. Перехід до демократії в Чеській Республіці : Монографія / Наталія Марадик. – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2012. – 174 с.
5. Федорчак Т. Політична трансформація Чеської Республіки: внутрішні та зовнішні виміри: Монографія / Татяна Федорчак. – Івано-Франківськ: Видавництво ІФНТУНГ, 2012. – 543 с.
6. Щербакова Ю. Особенности развития парламентаризма в Чешской Республике // Процессы демократизации в Восточной Европе: ожидания и реальность / Отв. ред. Ю.И. Игрицкий. – М., 2002. – 228 с.
7. Cabada L. Politický systém České republiky. Historie a současnost / Ladislav Cabada, Karel Vodička. – Praha : Portál, 2007. – 374 s.
8. Fiala P. Politické strany a stranicko-politické systémy v Československu / Petr Fiala // Politologický časopis. – 2001. – №5. – S. 30-39.
9. Klíma M. Consolidation and Stabilization of the Party System in the Czech Republic / Michal Klíma // Political Studies. – 1998. – Special Issue. – P. 492-510.
10. Lebeda T. Vládní stabilita v České republice a volební systém poměrného zastoupení / Tomas Lebeda // Politologický časopis. – 1998. – №2. – S.115-138.
11. Pšejja P. Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989-1998 / Petr Pšejja. – Brno : CDK, 2005. – 202 s.

Holeček R. *Distinctive features of the political pluralism development in the Czech Republic*

The author investigates the main political tendencies of the Czech society's political life. Political parties' participating in the election process and the results of the parliamentary elections have been analyzed. It can be stated that political pluralism principals have been established in the Czech Republic, promoting a transition from the one-party system to the multiparty system. Choosing an effective model of legal regulation of the political parties has assisted in party system establishment. Czech legislators have managed to set such rules which ensured clear mechanism of separating the activities of political parties from big business groups, contribute to preventing excessive political system fragmentation and strengthening the most influential political subjects. Concerning the type of the voting system, its effectiveness for the party system should be mentioned at present. Despite that initially, there have been such rules in the electoral law that complied with international election process standards of organising and conducting democratic elections, there are several drawbacks in it. It concerns, first of all, the formula of transferring electors' votes into deputy's seats. Such a situation stimulates the Czech political elite to the discussion regarding the search for optimal election system model.

Based on material studied, the author has reached a conclusion that the functional party system of the western European type has been established in the Czech Republic. The process of multiparty development in the country is nearly finished. It does not exclude the possibility of new parties' appearing in the political arena, but they need time in order to gain prestige in the society. The Civic Democratic Party and the Czech Social Democratic party have been the biggest political parties for a long time which have been the key rivals at the elections. However, they were not powerful enough to form the two-party system in the Czech Republic as they could not form the government without the support of other subjects of political life.

Key words: *political pluralism, political parties, multiparty, parliamentary elections, democracy, partisanship, Czech Republic.*